

Elżbieta Papińska*, Dorota Michalska-Hejduk**,
Arkadiusz Niewiadomski*, Wojciech Tołoczko*

WYDZIELANIE CO₂ Z GLEB LEŚNYCH I ŁĄKOWYCH W BOLIMOWSKIM PARKU KRAJOBRAZOWYM

CO₂ EMISSION FROM FOREST AND MEADOW SOILS ON LOCATIONS OF BOLIMOWSKI LANDSCAPE PARK

Słowa kluczowe: dwutlenek węgla, próchnica glebowa, oddychanie gleb.

Key words: carbon dioxide, soil humus, soil respiration.

Paper presents the results of studies taken out in the area of Bolimowski Landscape Park. Different forest and meadow ecosystems under the aim of CO₂ emission and humus content were researched. Measured CO₂ emissions on locations with litter were different from litter deprived stands. Highest values of CO₂ emissions were measured in stands with high moisture (fresh meadow, marshy forest and Molinio pinetum stands). Studied ecosystems demonstrated the dependence with pH, humus content and soil moisture.

1. WPROWADZENIE

Wymiana gazowa w układzie gleba – atmosfera, obok wiązania i uwalniania CO₂ przez oceany i głębsze warstwy litosfery, uważana jest przez wielu naukowców za jeden z głównych elementów obiegu węgla w środowisku przyrodniczym [Archer 2007; Rastogi i in. 2002; Rykowski 1999]. Zwiększająca się emisja tlenu węgla(IV), pochodzącego ze źródeł antropogenicznych i naturalnych, według wielu badaczy wpływa na tempo zmian klimatycznych przez zwiększenie efektu cieplarnianego [Archer 2007; Rykowski 1999]. Dużą rolę w zmniejszeniu koncentracji CO₂ przypisuje się ekosystemom leśnym, które w procesie fotosyntezy wiążą największe jego ilości [Harmon i in. 1990; Janssens i in. 2000; Moren,

---

* Dr Elżbieta Papińska, dr Arkadiusz Niewiadomski, dr Wojciech Tołoczko – Katedra Geografii Fizycznej, Uniwersytet Łódzki, ul. Narutowicza 88, 90-139 Łódź; kontakt: tel. 42 665 59 30; e-mail: epapin@uni.lodz.pl; e-mail: arek_niew@interia.pl; e-mail: glebozn@uni.lodz.pl

** Dr Dorota Michalska-Hejduk – Katedra Geobotaniki i Ekologii Roślin, Uniwersytet Łódzki, ul. Banacha 12/16, 90-237 Łódź; kontakt: tel. 42 635 44 06; e-mail: dhejduk@biol.uni.lodz.pl

Lindroth 2000; Rykowski 1999]. W procesie oddychania glebowego, obejmującego oddychanie korzeni oraz rozkład materii organicznej przez mikrobioty glebowe, pewna ilość CO₂ wraca z powrotem do atmosfery.

Wielu badaczy zwraca uwagę na zmienność wydzielania CO₂ zależną od kategorii użytkowej gleb, systemu uprawy, nawożenia oraz składu gatunkowego i wieku roślinności [Furczak 2006; Gołębiowska, Ryszkowski 1977; Harmon i in. 1990; Jezierska-Tys, Świca 2004; Rochette i in. 1991; Sainju i in. 2008; So i in. 2001; Wielgosz, Szember 2006; Wyczółkowski i in. 2006]. Z drugiej strony na mechanizm emisji i pochłaniania CO₂ wpływają również właściwości gleb, takie jak: wilgotność, temperatura, gęstość, odczyn i zawartość materii organicznej [Fang, Moncrieff 2001; Rastogi i in. 2002; Smith i in. 2003].

Celem niniejszych badań był pomiar emisji CO₂ z gleb wykazujących zmienne właściwości fizyczne, fizykochemiczne i chemiczne oraz reprezentujących ekosystemy zróżnicowane pod względem siedliskowym.

2. MATERIAŁ I METODY BADAŃ

Dotychczasowe kompleksowe badania środowiska przyrodniczego były prowadzone przez zespół autorski głównie na obszarze Załęczańskiego Parku Krajobrazowego [Laskowski i in. 2001; Papińska, Tołoczko 2002]. W tym przypadku wybrana powierzchnia testowa znajdowała się w mezoregionie Równiny Łowicko-Błońskiej, w dolinie rzeki Rawka, około 10 km na północny wschód od Skierniewic, w obrębie Bolimowskiego Parku Krajobrazowego. Park utworzono w 1986 r. w celu ochrony kompleksów leśnych z rzadko spotykanymi w Polsce Środkowej polanami śródleśnymi (np. najbardziej znany rezerwat Polana Siwica), zajętyymi przez podmokłe i wilgotne zbiorowiska łąkowe i torfowiskowe. Niezwykłym walorem tego obszaru jest dolina Rawki, która jako jedna z ostatnich w Polsce Środkowej, zachowała swój naturalny charakter i została objęta ochroną rezerwatową w 1983 r.

Duża zmienność warunków siedliskowych badanego terenu manifestuje się wykształceniem różnych zbiorowisk roślinnych. Dominują ekosystemy leśne, reprezentowane przez zbiorowiska borowe o różnym stopniu żyzności i wilgotności, oraz łąkowe, łągowe i olsy. Znaczną powierzchnię zajmują również ekosystemy łąkowe, także cechujące się dużym zróżnicowaniem.

Badania terenowe, prowadzone na tym obszarze od wielu lat [Czyżewska 1999; Jakubowska-Gabara 1999; Kucharski, Pisarek 1999], pozwoliły na dokładną dokumentację roślinności rzeczywistej i wyznaczenie transektów, wzdłuż których prowadzono badania emisji CO₂ z gleb.

Koncentrację CO₂ nad powierzchnią gruntu mierzono metodą komorową w modyfikacji W. Tołoczko i A. Niewiadomskiego (w tym tomie), z wykorzystaniem reakcji Wardera [Bednarek i in. 2004; Turowska, Deka 1993]. Pomiary prowadzono na stanowiskach ze ściółką oraz pozbawionych ściółki przez usunięcie roślinności (runa, krzewów, siewek drzew), ce-

lem uchwycenia wpływu ściółki na wielkość emisji. W ten sposób starano się zbadać, czy płytka strefa korzeniowa najmniejszych roślin i siewek może istotnie wpłynąć na ilość wydzielanego CO₂.

Badania emisji CO₂ z gleb prowadzone na każdym ze stanowisk, obejmowały 2 cykle 24-godzinne – w 2 powtórzeniach w przypadku stanowisk pozbawionych ściółki i w 3 powtórzeniach na stanowiskach ze ściółką. Badania prowadzono w suche dni (bez opadów) pierwszej dekady czerwca 2008 r. Do oznaczenia zawartości węgla organicznego, z każdego ze stanowisk, pobrano po 5 próbek z poziomów próchnicznych badanych gleb, a wyniki uśredniono. Zawartość węgla organicznego w glebach oznaczono metodą Tiurina. Wartość pH w H₂O i w 1 mol·dm⁻³ KCl oznaczono potencjometrycznie. Korelację między wydzielaniem CO₂ i właściwościami gleb obliczono za pomocą współczynnika korelacji rangowej Spearmana przy poziomie istotności $\alpha = 0,05$.

3. WYNIKI BADAŃ

Większość badanych gleb stanowiły utwory piaszczyste (piaski luźne, gliniaste), z wyjątkiem siedlisk łąkowych, których głębsze poziomy genetyczne organoleptycznie wykazały uziarnienie gliniaste. W obrębie opisywanych stanowisk występowały znaczne różnice składu gatunkowego roślinności oraz warunków wilgotnościowych – od suchych po wilgotne, a nawet podmokłe.

Siedliska borowe (stanowiska 1, 2 i 3) cechowały się niewielkim zróżnicowaniem gatunkowym, z wyjątkiem boru wilgotnego, dzięki czemu możliwe było uzależnienie wielkości wydzielania CO₂ od wilgotności. Drzewostan na wszystkich trzech stanowiskach borowych tworzyła sosna (*Pinus sylvestris*) z domieszką brzozy brodawkowatej (*Betula pendula*). W runie boru suchego dominowały porosty z rodzaju *Cladonia* sp. i mszaki. W borze świeżym runo tworzyły przede wszystkim dwa gatunki borówek – borówka czarna (*Vaccinium myrtillus*) i brusznica (*Vaccinium vitis-idaea*).

Stanowisko 4 było zajęte przez monokulturę sosnową na siedlisku grądu wysokiego, na co wskazywała obecność dobrze rozwiniętego podszytu z charakterystycznymi dla grądu gatunkami, takimi jak leszczyna (*Corylus avellana*) i trzmielina zwyczajna (*Euonymus europaea*).

Stanowisko 5 reprezentowało siedlisko grądu typowego *Tilio-Carpinetum betuli* z takimi gatunkami, jak: dąb szypułkowy (*Quercus robur*), grab zwyczajny (*Carpinus betulus*), lipa drobnolistna (*Tilia cordata*), leszczyna pospolita (*Corylus avellana*), trzmielina brodawkowata (*Euonymus verrucosus*), gwiazdnica wielkokwiatowa (*Stellaria holostea*) i in. Dużą różnorodność biologiczną wykazały także zbiorowiska łągu i łąki. Drzewostan łągu (stanowisko 6) tworzyła olsza czarna (*Alnus glutinosa*), w podszytcie zaś dominowała czeremcha zwyczajna (*Padus avium*). Runo tworzyły m.in. takie gatunki jak: kościenica wodna (*Malachium aquaticum*), pokrzywa zwyczajna (*Urtica dioica*) oraz gatunki leśne charak-

terystyczne dla klasy *Quercus-Fagetea*. Łąka świeża (stanowisko 8) odznaczała się dużym pokryciem warstwy zielonej, którą tworzyły typowe gatunki łąkowe, z przewagą gatunków charakterystycznych rzędu *Arrhenatheretalia*. Najuboższą gatunkowo murawę szczotlichową (stanowisko 7) tworzyła przede wszystkim szczotlicza siwa (*Corynephorus canescens*), szczaw polny (*Rumex acetosella*), jasioniec piaskowy *Jasione montana* oraz mszaki z rodzaju płonnik (*Polytrichum* sp.).

Odczyn gleb badanych siedlisk leśnych nie odbiegał znacznie od warunków naturalnych. Silne zakwaszenie gleb, zwłaszcza siedlisk borowych, wynikało z aktywności kwasów

Tabela 1. Wartość pH i zawartość próchnicy w badanych glebach

Table 1. Value pH and humus content in researched soils

Stanowisko	Typ siedliska	Poziom genetyczny	pH		Zawartość materii organicznej	
			w KCl	w H ₂ O	C org. [g·kg ⁻¹]	próchnica [g·kg ⁻¹]
1	Bór suchy (Bs) <i>Cladonio-Pinetum</i>	A / Ees	3,20	3,60	11,4	19,7
		Bv	4,45	5,10	–	–
		C	5,10	5,50	–	–
2	Bór świeży (Bśw) <i>Leucobryo-Pinetum</i>	A	3,40	3,65	8,6	14,8
		Ees	4,20	4,20	–	–
		Bfe	4,30	4,55	–	–
		C1	4,60	5,10	–	–
3	Bór wilgotny (Bw) <i>Molinio-Pinetum</i>	C2	4,70	5,20	–	–
		A	2,95	3,60	43,6	75,1
		Ees	4,40	4,40	–	–
		Bhfe	4,10	4,30	6,0	10,3
4	Monokultura sosny na siedlisku grądu <i>Tilio-Carpinetum</i>	C	3,60	4,20	–	–
		A / Ees	3,30	3,80	13,5	23,3
		Bhfe	4,40	5,00	–	–
		Bfe	5,50	5,90	–	–
5	Grąd typowy <i>Tilio-Carpinetum betuli</i>	C	5,10	5,50	–	–
		A	3,30	3,80	10,3	17,7
		C1	4,20	4,50	3,5	6,1
		C2	4,60	4,85	–	–
6	Łęg (Lt) <i>Fraxino-Alnetum</i>	Ad	3,55	4,00	12,2	21,0
		C	4,40	4,70	–	–
		II C	6,00	6,30	–	–
		III C	7,10	7,55	–	–
7	Murawa szczotlichowa (M) <i>Corynephorum canescens</i>	A	4,00	4,30	2,7	4,7
		Ees	4,20	4,20	–	–
		Bhfe	4,20	4,50	3,0	5,2
		C	4,30	4,45	1,3	2,2
8	Łąka świeża z rzędu <i>Arrhenatheretalia</i> (Ł)	Ad	3,60	4,30	9,7	16,8
		A2	3,70	4,00	4,8	8,3
		C	4,70	5,20	–	–

Objaśnienia: – nie określono.

humusowych powstających z rozkładu igieł sosnowych. Podobne wartości pH gleb stwierdzono w obrębie pozostałych siedlisk (tab. 1). Niższe pH w grądzie (stanowisko 5.) wynikało z jego stokowego położenia (nachylenie 40°) i przemysłowego charakteru gospodarki wodnej. Najwyższe wartości pH gleb zmierzone w łągu (stanowisko 6.) ujawniły okresowy kontakt wód gruntowych z głębszymi poziomami profilu glebowego, co powodowało dopływ substancji zasadowych z Rawki.

Zawartość węgla organicznego w poziomach akumulacyjnych badanych gleb była niewielka (tab. 1). Jedynie na stanowisku 1 – boru wilgotnego – zawartość węgla organicznego była nieco większa.

Pomiary wydzielania CO₂ wykazały w większości mniejszą emisję z gleb w miejscach pozbawionych ściółki niż ze ściółką (tab. 2). Dotyczy to zwłaszcza gleb siedlisk grądowych (stanowisko 4 i 5) oraz łągu (stanowisko 6). W siedlisku łąki świeżej (stanowisko 8) wykazano zależność odwrotną, co może oznaczać, że darń, a ściślej – duża gęstość części nadziemnych roślin, może ograniczać uwalnianie CO₂. Różnice te są jednak niewielkie.

Tabela 2. Wydzielanie CO₂ z badanych gleb

Table 2. CO₂ emissions from researched soils

Stano- wisko	Wydzielanie CO ₂ z gleby, w g(CO ₂)·m ⁻² ·doba ⁻¹						
	pozbawionej ściółki			ze ściółką			
	próbka 1	próbka 2	średnio	próbka 1	próbka 2	próbka 3	średnio
1	3,45	2,82	3,13 ±0,45	3,83	3,83	3,78	3,81 ±0,02
2	4,14	4,40	4,27 ±0,19	4,40	4,53	4,22	4,39 ±0,15
3	4,27	4,18	4,22 ±0,06	4,88	4,88	4,66	4,81 ±0,12
4	4,88	3,61	4,25 ±0,90	3,56	3,56	3,10	3,41 ±0,27
5	4,18	3,34	3,76 ±0,59	3,96	4,75	4,09	4,27 ±0,42
6	4,97	5,06	5,02 ±0,06	5,48	5,72	5,72	5,64 ±0,14
7	4,91	4,88	4,90 ±0,02	5,02	5,17	5,19	5,13 ±0,10
8	5,92	6,12	6,02 ±0,14	5,98	5,63	5,87	5,83 ±0,18

W toku badań stwierdzono ponadto zależność między wydzielaniem CO₂ z gleby i stanem uwilgotnienia siedlisk. Uwidacznia się ona zwłaszcza na stanowiskach zajętych przez bory (stanowiska 1–3). Wśród nich największe wartości emisji CO₂ zanotowano w siedliskach boru wilgotnego, najmniejsze zaś – w siedlisku boru suchego (tab. 2). Największe wartości emisji CO₂ zanotowano w siedliskach łąkowym oraz łągowym, również cechujących się zwiększonym uwilgotnieniem, warunkowanym bliskością doliny rzecznej i płytko występującym zwierciadłem wód gruntowych.

Analiza związków korelacyjnych wykazała, że im większa wartość pH, tym większa ilość wydzielanego CO₂ (tab. 3). Związek określono jako silny. Ma to potwierdzenie w tym, że bakterie glebowe wymagają obojętnego lub lekko kwaśnego odczynu gleby, a mikroflo-

Tabela 3. Wartości współczynnika korelacji między wydzielaniem CO₂, pH i zawartością próchnicy**Table 3.** Values of correlation coefficient between CO₂ emission, pH and humus content

Właściwości gleby	CO ₂ wydzielony z gleb:	
	pozbawionych ściółki	ze ściółką
pH w KCl	0,73*	0,62
pH w H ₂ O	0,78*	0,65
Zawartość próchnicy	-0,33	-0,31

Objaśnienia:

* Wyniki istotne statystycznie.

ra grzybowa rozwija się lepiej w warunkach odczynu kwaśnego. Interesujące jest to, że na stanowiskach pozbawionych ściółki zależność ta była silniejsza, co może świadczyć o tym, że odczyn gleb wpływa na wymianę gazową między glebą i atmosferą. Biorąc pod uwagę warunki troficzne poszczególnych gatunków roślin, a także rozwój mikrobioty glebowej i zależność od pH należy tezę tę jednoznacznie potwierdzić, na co wskazują także inni autorzy [Brady, Weil 2001; Jezierska-Tys, Świca 2004].

Wartości współczynnika korelacji zależności między zawartością węgla organicznego w poziomach próchnicznych badanych gleb a wydzielaniem CO₂ były ujemne, dlatego nie udało się potwierdzić wpływu zasobności gleb w materię organiczną na wydzielanie z nich CO₂. Należałoby jednak zbadać zachodzące w glebie procesy rozkładu materii organicznej, bowiem dopiero skutki tych procesów są uważane za najbardziej intensyfikujące wydzielanie CO₂ z powierzchni gleby.

4. WNIOSKI

1. Zróżnicowanie siedlisk wpłynęło na zróżnicowanie ilości CO₂ wydzielanego z gleb. Emisja CO₂ w siedliskach leśnych była mniejsza niż w nieleśnych. Ponadto, na stanowiskach zajętych przez siedliska o większym uwilgotnieniu (bór wilgotny, łąg) wydzielanie CO₂ z gleb było większe niż na stanowiskach boru suchego i świeżego.
2. Odczyn gleby może w istotny sposób modyfikować wydzielanie CO₂, wpływając na skład i aktywność mikrobioty glebowej oraz warunki bytowania roślin na poszczególnych stanowiskach.
3. Przeprowadzone badania nie wykazały zależności ilości wydzielonego CO₂ od zawartości węgla organicznego. Wpływ na to mogło mieć zbyt duże zróżnicowanie badanych siedlisk.

PIŚMIENNICTWO

- ARCHER D. 2007. Global warming – Understanding the forecast. Blackwell Publishing: 194.
- BEDNAREK R., DZIADOWIEC H., POKOJSKA U., PRUSINKIEWICZ Z. 2004. Badania ekologiczno-gleboznawcze. WN PWN, Warszawa: 344.

- BRADY N. C., WEIL R. R. 2001. The nature and properties of soils (XIII edition). Prentice-Hall International: 960.
- CZYŻEWSKA K. 1999. Murawy napiaskowe Bolimowskiego Parku Krajobrazowego. [W:] K. Czyżewska [red.]. Roślinność Bolimowskiego Parku Krajobrazowego. Monographiae Botanicae 85: 211–232.
- FANG C., MONCRIEFF J. B. 2001. The dependence of soil CO₂ efflux on temperature. Soil Biology and Biochemistry 33 (2): 155–165.
- FURCZAK J. 2006. Aktywność biochemiczna gleby płowej pod soją uprawianą w różnych systemach. Acta Agrophysica 8 (4): 815–824.
- GOŁĘBIOWSKA J., RYSZKOWSKI L. 1977. Energy and carbon fluxes in soil compartments of agroecosystems. Ecological Bulletin 25: 274–283.
- HARMON M. E., FERRELL W. K., FRANKLIN J. F. 1990. Effects on carbon storage of conversion of old-growth forests to young growth forest. Science 247: 699–702.
- JAKUBOWSKA-GABARA J. 1999. Roślinność leśna Bolimowskiego Parku Krajobrazowego. [W:] K. Czyżewska [red.]. Roślinność Bolimowskiego Parku Krajobrazowego. Monographiae Botanicae 85: 27–99.
- JANSSENS I. A., KOWALSKI A. S., LONGDOZ B., CEULEMANS R. 2000. Assessing forest soil CO₂ efflux: an in situ comparison of four techniques. Tree Physiology, 20 (1): 23–32.
- JEZIERSKA-TYS S., ŚWICA K. 2004. Wpływ symulowanych kwaśnych opadów na aktywność mikrobiologiczną gleby. Annales UMCS, Sectio E, 59: 1161–1166.
- KUCHARSKI L., PISAREK W. 1999. Roślinność łąk Bolimowskiego Parku Krajobrazowego. [W:] K. Czyżewska [red.]. Roślinność Bolimowskiego Parku Krajobrazowego. Monographiae Botanicae 85: 139–176.
- LASKOWSKI S., PAPIŃSKA E., TOŁOCZKO W. 2001. Różnorodność przyrodnicza Załęczańskiego Parku Krajobrazowego na przykładzie wybranych stanowisk. Problemy Ekologii Krajobrazu, t. 9: 99–112.
- MOREN A-S., LINDROTH A. 2000. CO₂ exchange at the floor of a boreal forest. Agricultural and Forest Meteorology 101 (1): 1–14.
- PAPIŃSKA E., TOŁOCZKO W. 2002. Walory abiotyczne Załęczańskiego Parku Krajobrazowego. [W:] J. Kurowski i P. Witosławski [red.]. Funkcjonowanie parków krajobrazowych w Polsce. Wyd. UŁ, Łódź: 189–193.
- RASTOGI M., SINGH S., PATHAK H. 2002. Emission of carbon dioxide from soil. Current Science 82 (5): 510–517.
- ROCHETTE P., DESJARDINS R. L., PATTEY E. 1991. Spatial and temporal variability of soil respiration in agricultural fields. Canadian Journal of Soil Science 71 (2): 189–196.
- RYKOWSKI K. 1999. Rola ekosystemów leśnych oraz drewna w kontrolowaniu absorpcji i emisji węgla. [W:] Zmiany i zmienność klimatu Polski, ich wpływ na gospodarkę, ekosystemy i człowieka. Ogólnopolska Konferencja Naukowa, Łódź, 4-6 listopada 1999: 225–244.

- SAINJU U. M., JABRO J. D., STEVENS W. B. 2008. Soil carbon dioxide emissions and carbon content as affected by irrigation, tillage, cropping system and nitrogen fertilization. *Journal of Environmental Quality* 37: 98–106.
- SMITH K. A., BALL T., CONEN F., DOBBIE K. E., MASSHEDER J., REY A. 2003. Exchange of greenhouse gases between soil and atmosphere: interactions of soil physical factors and biological processes. *European Journal of Soil Science* 54: 779–791.
- SO H. B., DALAI R. C., CHAN K. Y., MENZIES N. M., FREEBAIRN D. M. 2001. Potential of conservation tillage to reduce carbon dioxide emission in Australian soils. [W:] D.E. Scott, R. H. Mohtar, G. C. Steinhardt [red.]. *Sustaining the global farm. Selected papers from the 10th International Soil Conservation Organization Meeting, May 24-29, 1999 at Purdue University and the USDA-ARS National Soil Erosion Research Laboratory*: 821–826.
- TUROWSKA M., DEKA M. 1993. *Laboratorium analizy ilościowej*. Wyd. UŁ, Łódź: 160.
- WIELGOSZ E., SZEMBER A. 2006. Wpływ wybranych roślin na liczebność i aktywność drobnoustrojów glebowych. *Annales UMCS, Sectio E* 61: 107–119.
- WYCZÓŁKOWSKI A. I., WYCZÓŁKOWSKA M., DĄBEK-SZRENIAWSKA M. 2006. Biologiczna aktywność gleb pod roślinami w wybranym płodozmianie. *Acta Agrophysica* 8 (1): 275–284.